

Gaukhman M. V. Attitude of conservative forces toward the Ukrainian Question at the time of «Shevchenko's days» in 1914 (on the special view of Right-bank Ukraine).

The actions of conservative forces, directed at frustrating the celebration of T. Shevchenko's 100th anniversary in 1914, are analyzed in the article. The conclusion is that the poet's symbolic figure and commemorative practices of Ukrainian public organizations served as starting points for constructing the «Ukrainian threat».

В. М. Константінова

**КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ МІСЬКИХ
ПОСЕЛЕНЬ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX — ПОЧАТКУ XX СТ.**

Ключові слова: міські поселення, «міський простір», місто, урбанізація, Південна Україна.

Ключевые слова: городские поселения, «городское пространство», город, урбанизация, Южная Украина.

Key words: urban settlements, «urban space», town, urbanization, Southern Ukraine.

Із певною умовністю формування меж, розвиток структури забудови і благоустрій міських поселень можна розцінювати як внутрішньоміську діяльність, спрямовану переважно на задоволення внутрішніх потреб городян. У той же час доволі поширеною в історіографії є точка зору, що «виправдовують буття міста» ті функції та діяльність, що спрямовані на зовні, на зв'язок із зовнішнім для міста світом [1]. Тож доцільно звернутися до такої специфічної сфери, як фінанси, в розвитку якої наочно і проявлялася зміна ролі міст у господарському розвитку Півдня другої половини XIX — початку XX ст.

Характеристика стану економіки, більш чи менш детальний фактаж щодо кількості промислових, торговельних та фінансових закладів, обсягів виробництва, наявності шляхів сполучення тощо присутні чи не в кожному виданні, присвяченому конкретному місту регіону. Тож, не маючи на меті реконструкцію та опис економічного розвитку кожного міста, ми вважаємо за доцільніше звернутися до такого вкрай важливого аспекту урбанізаційних процесів, як зміни в кредитно-банківській сфері

міських поселень Південної України у порівнянні з сільською місцевістю.

З розвитком торгівлі була прямо пов'язана еволюція кредитно-банківських установ на півдні України.

У Повному Зібранні за 1861–1904 рр. нами виявлено 93 узаконення, що регулювали зміни мережі та діяльність банків Південної України (з них 11 стосувалися земських банків), ще 30 стосувалися взаємного кредиту, 4 регламентували діяльність міських і 1 — сільських ощадних кас, 4 — ломбардів, 3 — позиково-ощадних товариств на селі.

Вивчаючи відповідну проблематику, І. С. Дружкова дійшла висновків, що хоча у другій половині XIX ст. в регіоні і з'явилася розгалужена мережа кредитно-банківських установ, однак зріст попиту на кредит значно перевищував пропонування. Після скасування кріпацтва на Півдні виникли різні форми економічної допомоги населенню, які ґрунтувалися на багатівікових народних традиціях; найважливішою для сільського населення стає кооперація як «рух самозахисту економічно слабких і соціально принижених верств населення». Оскільки темпи економічного розвитку Півдня були швидшими за загальноімперські, тут мало місце штучне гальмування розвитку кредитних закладів. Упродовж 1860–1890-х рр. створювалася «досконала система» державних кредитно-банківських установ на чолі з Державним банком. До неї входили, крім Державного банку, Селянський поземельний банк (діяльність якого спрямовувалася на розвиток земельної власності селянства) та Дворянський земельний банк (який мав допомагати дворянству й обсяги операцій якого були значно меншими за середньоімперські показники). Тоді як державні банки були орієнтовані на державні ж потреби, ціна позикового капіталу в них була непропорційно високою, а тому купцям і виробникам було вигідніше звертатися за допомогою до приватного організованого або неорганізованого кредиту. У 1864–1873 рр. спостерігалася «засновницька гарячка», в ході якої виникла велика кількість акціонерних банків. Колишні відкупники та грюндери (засновники), які накопичили капітали, почали займатися банківською справою. Для дрібного кредиту були засновані ощадні каси, які не мали змоги суттєво допомогти розвитку торгівлі і промис-

ловості, але слугували для накопичення коштів населенням [2, с. 11–15].

Маємо зауважити, що хоча тематика дисертації І. С. Дружкової і формулюється як «Кредитно-банківські установи на Півдні України в ХІХ — на початку ХХ ст. (історичний аспект)», до територіальних меж цього дослідження увійшла тільки Херсонська губернія, яка (і в цьому можна погодитись із Дружковою) була лідером в Україні за кількістю кредитно-банківських закладів та обсягами кредитних операцій [2, с. 1]. Зрозуміло, що причина такого лідерства великою мірою полягала у наявності на території Херсонщини такого виключного у багатьох відношеннях міста, як Одеса. Втім у такому випадку виникає сумнів щодо «репрезентативності» Херсонської губернії для південноукраїнського регіону, на яку вказує І. С. Дружкова.

Наш аналіз еволюції кредитно-банківських закладів усіх трьох губерній Південної України дає підстави стверджувати, що на теренах Таврійської і Катеринославської губерній у цілому простежувались ті ж тенденції, що відмічені І. С. Дружковою щодо Херсонщини, хоча обсяги кредитних операцій і мережа кредитно-банківських установ у згаданих двох губерніях тут були меншими. Разом із тим маємо сумніви щодо коректності застосування по відношенню до Півдня в цілому формулювання «досконала система» державних кредитно-банківських установ: і документи щодо діяльності цієї системи в Катеринославській і Таврійській губерніях, і матеріали дисертації самої І. С. Дружкової свідчать про численні вади цієї «досконалості».

Для тематики ж нашого дослідження вкрай важливо, що відділення і комерційних, і державних банків, у тому числі і тих, які мали за мету допомогу розвитку земельної власності (зокрема, Селянського поземельного і Дворянського земельного банків), так само як і земські банки, розміщувалися переважно саме в офіційних містах (на 1904 р. в цьому плані для Катеринославської губернії винятками були Юзівка і Нікополь, для Таврійської — Велика Лепетиха, для Херсонської — Кривий Ріг) [3, с. 368–369, 0140].

Упродовж досліджуваного періоду ознакою міського життя були ломбарди, що створювалися майже виключно саме в офіційних містах (серед винятків — наявність «міського ломбар-

ду» в посаді Нова Прага [4, с. 157]). Разом із тим звернемо увагу, що 24 квітня 1904 р. імператор затвердив положення Комітету Міністрів, яким міністру фінансів надавалося право після узгодження з міністром внутрішніх справ затверджувати статuti земських сільських ломбардів, «із введенням до тих статутів деяких, зумовлених особливостями сільського побуту, змін» [5, с. 394].

Характерною особливістю економічного життя офіційних міст Півдня 1860–1870-х рр. було виникнення і в деяких випадках — банкрутство міських громадських банків.

Натомість як у міських поселеннях, так і на селі діяли товариства взаємного кредиту [3, с. 368–369, 0140]. Втім можливості міського і сільського населення в плані одержання кредиту залишалися нерівними. Як зазначалось у «Статистико-економічному огляді Херсонської губернії за 1904 рік», сільське населення в основній масі було позбавлене доступного і дешевого кредиту через «відносну нечисленність створених для нього кредитних установ». Міське ж населення «переважно може задовольняти потребу в такому кредиті» [4, с. 155–156].

Не тільки в містах, а і в офіційних сільських поселеннях на початок ХХ ст. були доволі поширеними ощадні каси. Специфікою Катеринославської губернії можна вважати практику відкриття таких кас на рудниках [6, с. 34]. Разом із тим, як можна судити зі статистики діяльності ощадних кас, більша частина вкладників належала до городян [6, с. 33; 1516, с. 145].

Дослідження місця міських поселень у господарському розвитку Півдня, частиною якого є кредитно-банківські установи, дозволяє зробити висновок, що офіційний статус населеного пункту накладав помітний відбиток фактично на кожен аспект освоєння «міського простору» (на його межі, земельну власність, розвиток структури забудови, благоустрій, фінанси). Тож і законодавче регулювання, і практика упорядкування (розбудови) відповідних аспектів щодо офіційних міст суттєво відрізнялися від тих, що стосувалися населених пунктів інших типів (у тому числі — і міських). Тим самим підтримувалися і в низці сфер певною мірою навіть поглиблювалися відмінності між офіційними містами і сільською місцевістю, з посіданням містечками такої собі проміжної позиції між «містом» і «селом», причому із більшим наближенням до останнього, а не до першого.

Джерела та література

1. Миронов Б. Н. Русский город в 1740–1860-е годы: демографическое, социальное и экономическое развитие / Б. Н. Миронов. — Ленинград : Наука, 1990. — 273 с.
2. Дружкова І. С. Кредитно-банківські установи на Півдні України в ХІХ — на початку ХХ ст. (історичний аспект) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / І. С. Дружкова. — Одеса, 2004. — 20 с.
3. Города России в 1904 году / Центральный статистический комитет М. В. Д. / под ред. Н. А. Тройницкого. — СПб. : ЦСК МВД, 1906. — 805 с.
4. Статистико-экономический обзор Херсонской губернии за 1904 год. Год восемнадцатый. — Херсон : Типо-литография наследников О. Д. Ходушиной, 1908. — 329 с.
5. Полное Собрание законов Российской империи. — СПб. : Государственная типография, 1907. — Собр. III. — Т. XXIV. — Отд. I. — От № 23839–25604. — 1271 с. разд. паг.
6. Статистико-экономический обзор Екатеринославской губернии за 1898 год. Год второй. — Екатеринослав : Тип. губернского земства, 1899. — VII+222 с.

Анотації

Константинова В. Н. Кредитно-банковские заведения городских поселений Южной Украины второй половины ХІХ — начала ХХ в.

Статья посвящена выяснению специфики развития кредитно-банковской сферы городских поселений Юга второй половины ХІХ — начала ХХ ст. Регион был лидером в Украине по количеству кредитно-банковских заведений и объемам кредитных операций. Исследование кредитно-банковской сферы позволяет сделать вывод, что официальный статус населенного пункта накладывал заметный отпечаток фактически на каждый аспект освоения «городского пространства».

Konstantinova V. M. Credit and banking establishments of urban settlements of Southern Ukraine in the late 19th — early 20th centuries.

The article is devoted to the ascertaining of specific features of development of credit and bank sphere of urban settlements of the South of the second half of ХІХ — at the beginning of ХХ century. A region was a leader in Ukraine to the amount of credit and bank establishments and volumes of credit operations. Research of credit and bank sphere allows the conclusion, that official status of settlement laid a noticeable imprint actually on every aspect of «urban space» development.